

Štyri sondy do dejín slovenskej dolnozemskej literatúry sú výstupmi z bilaterálneho grantového projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja *Slovensko-srbské literárne a kultúrne prieniky* (SK-SRB-2013-0014) realizovaného v rokoch 2015 – 2016 pod vedením PhDr. Eriky Brtáňovej, CSc. Štúdie, ktoré prinášajú výsledky nového terénneho heruristického výskumu, sledujú líniu vnútoliterárnych vzťahov, t. j. vzťahov literatúry vznikajúcej na území Slovenska a literatúry rodiacej sa v prostredí srbskej Vojvodiny v období 19. a prvej polovice 20. storočia.

Dva dolnozemské (vojvodinské) katechizmy

ERIKA BRTÁŇOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

BRTÁŇOVÁ, E.: Two Lower-land (Vojvodina) Catechisms
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 6, p. 399 – 421.

The goal of the paper is to show that Lower-land Vojvodina (Northern Serbia), which was inhabited in the second half of the 18th century by Slovak evangelicals of the Augsburg confession for economic and religious reasons, was an environment where specific literary culture was created being mainly based on religious and educational literature. It focuses on one of the significant manifestations of this sort of literature, i.e. catechism production, which features two characteristic lines: the original domestic catechism (Matej Ambrózi *Jádro náboženství křesťanského ku prospěchu evangelických konfirmandů/The Core of Christian Religion to the Benefit of Evangelical Confirmands*, 1844) and the adaptation of a translation of a foreign (German) catechism (Leopold Abafi – Heinrich Wendel: *Výklad malého katechismu Dr. Martina Luthera/The Interpretation of Dr Martin Luther's Small Catechism*, 1870). The paper, which is a result of literary and historical research methodologically and empirically anchored in the region of Vojvodina, is the first to clarify the circumstances and the context of creating both of the catechisms, although Abafi's edition of Wendel's catechism (nowadays archived in the parish library in Stará Pazova) is not available in Slovakia at all. Besides the first interpretative probe, which shows to what extent the artistic ambitions of the creators of the editions analysed were fulfilled, it interconnects and reflects on the discussion of the genre of catechism at that time.

Key words: the history of Slovak literature, religious and educational genres, catechism, the 19th century, Vojvodina, Matej Ambrózi, Leopold Abafi, Štefan Plačko, Jozef Miloslav Hurban

Advokát, národopisec a publicista Ján Čaplovič vo svojej latinskej *Etnografii Slovákov v Uhorsku* (Ethnographia Sclavorum in Hungaria), ktorej časť vyšla takmer po 150

rokoch (1997) v slovenskom preklade literárneho historika Ruda Brtáňa, píše o náklonnosti Slovákov usádzať sa v lepších krajoch, medzi ktoré zaraďuje úrodnú dolnozemskú rovinu: „*Omnoho šťastlivejší sú Slováci presídlení na Dolnú zem, lebo sa delia s Maďarmi o vďačnú úrodnú zem...*“ Podľa svedectva Čaploviča Slováci, ktorí obývali hustejšie zaľudnené hornaté kraje a mestá, sú nútení vystať hovať sa zo Slovenska nielen z túžby po dobrodružstve, ale aj pre zhoršené životné podmienky:

„*Zoberú sa niekoľkí mladí ľudia z veľmi preľudnených domov a putujú na Dolnú zem, aby si našli službu. Zjednajú sa za paholkov, zoznámia sa, oženia a úplne sa presídlia. Hocikedy navštívia rodné hniezda, už celkom po maďarsky zaodetí, masť im kvapká z vlasov visiacich nadol, a vábja svojimi povedačkami o Eldoráde, kde sa usídlili, mnohých svojich známych. A tak to pokračuje.*

Iných bieda núti vystať hovať sa hromadne so ženami a deťmi. Títo pošlú vopred niekoľkých po vystať hovaní túžiacich vyslancov, aby vyhľadali nejaký súci kraj a dohodli sa so zemepánom na podmienkach. Žiaľ, obmedzujú sa obyčajne iba na ukázanie gruntov poľa, čistého vzduchu a vody (aby voda a drevo nechýbali, na to sú Slováci obozretní), tu i tam aj na výpomoc s drevom pri stavbe a v prvých troch až šiestich rokoch na oslobodenie od daní a povinných robôt. Chudobní Slováci si musia sami stavať domy a nemôžu sa tešiť z tých veľkých predností, ktoré dostávajú obyčajne vystať hovalci Švábi od zemepána. Evanjelickí Slováci sú najsúcejší na kolonizáciu. Ak sa osídlenie už natoľko podarí, že si kolonisti postavia aj kostol, sú zaopatrení kazateľom slova Božieho a zvonmi – hlasom Božím – môže si byť panstvo isté, že už nebudú dezertovať, čo sa niekedy stáva tam, kde je cirkev ešte bez kostola a nezaobchodí sa s ňou dobre.“¹

Toto Čaplovičovo vykreslenie okolností presídľovania možno doplniť výsledkami novšieho historického výskumu. O príčinách rozsiahlej migrácie príslušníkov slovenského etnika na tzv. Dolnú zem (Alföld) píše historik Miroslav Kmeť: „K príčinám vystať hovalectva na Dolnú zem patrili: hospodárske škody spôsobené vojakmi rôznych strán konfliktov, nedostatok úrodnej pôdy v horských oblastiach, hladomor v niektorých rokoch, ktorý sprevádzali epidemické choroby (hlavne mor, týfus, červienka), ďalej zvyšujúci sa hospodársky útlak zo strany zemepánov (a štátu), ako aj náboženský útlak evanjelikov.“ Na Dolnej zemi, ktorá v užšom zmysle slova predstavuje územie na juh od pomyselnej čiary Budapešť – Miškovec (Miskolc) – Nové Mesto pod Šiatrom (Sátoraljaújhely), sa sformoval osobitý model kultúry, charakteristický predovšetkým poľnohospodárskym spôsobom života v nížinách a len čiastočne v hornatých oblastiach.² V oblastiach oslobodených od Turkov bola zachovaná väčšia náboženská sloboda, preto sa tam bez väčších problémov sformovali slovenské evanjelické cirkevné zbory.³

¹ ČAPLOVIČ, Ján: *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Z lat. jazyka preložil Rudo Brtáň. Bratislava : Media Trade – SPN, 1997, s. 40.

² KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí*. 2. vyd. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, s. 12.

³ KIŠŠ, Igor: Protireformácia a doba tolerančného patentu v zemiach českých a na Slovensku. In: SMO-LÍK, Josef – MOLNÁR, Amedeo (eds.): *Čeští evangelici a toleranční patent*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství Kalich, 1982, s.143.

V dolnozemskom prostredí, ktoré súvisí s témou príspevku, konkrétne v regióne Báčky, Banátu a Srijemu (dnes administratívne Vojvodinský autonómny kraj na severe Srbska) došlo k slovenskému osídleniu už v druhej polovici 18. storočia.⁴ Z hľadiska dejín literatúry sa nad hranicami bytia vojvodinských dolnozemských Slovákov zamýšľa Michal Harpán, ktorý konštatuje, že v prípade prvého vývinového úseku slovenskej dolnozemskej literatúry, trvajúceho od polovice 18. storočia až do roku 1918, treba kritériá zaradovania spisovateľov do slovenskej dolnozemskej literatúry, ktoré predstavujú pôvod, pôsobenie na Dolnej zemi, dolnozemská tematika a tvorba v slovenskom jazyku, „uvoľniť a rozšíriť“. Za podstatné meradlo pokladá „príchod zo Slovenska na Dolnú zem, pôsobenie v slovenskom etnickom prostredí a používanie vtedajších spisovných jazykov (biblická čeština, resp. slovenčina)“.⁵

Ako vnímali rozdiely medzi používaním bibličtiny a slovenčiny jej dolnozemskí používatelia, spresňuje v glose uverejnenej v *Cirkevných listoch* (1871) nadlacksý farár Karol Hrdlička, pôvodom zo Slovenska (z Nitrianskej Stredy). Keďže obidve podoby literárneho jazyka boli v dolnozemskom prostredí živé, Hrdličkovi nevadí ani ich súbežné používanie v periodickej tlači a prítomnú dobu označuje za obdobie prechodu k spisovnej slovenčine, ktorá spĺňa podmienku všeobecnej zrozumiteľnosti a hodí sa na vzdelávanie širších vrstiev:

*„My tu na Dolnej zemi nedržíme sa tak krčkovite biblického slohu, ani uverejňovanie v slovenčine písaných článkov za neslušnosť nedržíme, no odobrujeme i pokračovanie ct[enej] redakcie, že články a dopisy v obojakom spôsobe vydáva. Naša doba, je doba prechodná z bibličtiny do slovenčiny, a slovenský národ môže si len bláhať, že jeho vzdelanci, jeho vlastnú reč na spisovnú povýšili, a skrze to i obecnému ľudu, akéhokoľvek obsahu čítanie zrozumiteľným učinili. Márne by sme ľudu čítanie a sebazvdelávanie odporúčali, ak by to, čo číta, rozumieť nemal; aj to kázanie chrámové bez úžitku by odznieť muselo, ak by kazatelia biblický sloh podľa nárečia svojich poslucháčov v niektorých slovách a výrazoch premeniť – neusilovali sa. A čo žiada náš vek? Aby vzdelanosť a osve-
ta i do najnižších tried a vrstiev prenikla. A ak sa kto svojmu sluhovi, pohoničovi, náden-
níkovi žiada zrozumiteľným učiť vtedy, keď mu rozkazuje, nespravodlivá a k cieľu neve-
dúca vec by bola, výrazmi, ktoré sa už zostarli, slovami, ktoré už z úžitku vyšli k nemu
hovoriť vtedy, keď ho učí a vzdeláva, keď ho k známosti Božej a Kristovej vedie. Biblická
reč zostane nám vždy ctená a Bibliu, dokiaľ len možné bude, ako drahý poklad od predkov
zdedený v tom nárečí v akom ju máme i šetriť i užívať budeme; ale žeby jeden národ k vóli
nárečiu v svätej knihe tejto užívanému, a len v našej evanjelickej cirkvi prechovávanému,
svoju vlastnú reč na úhore ležať nechal, a obrovské pokroky znamenité výsledky spisovnej
reči slovenskej za nič nevážil: to by však bolo spiatočnosť, ale nie kriesenie, budenie
a vzdelávanie národa. My Dolnozemci, – nakoľko poznám pomery tunajšie – vyjmúc
daktorých, bibličtinu s obsahom biblie stotožňujúcich jednotlivcov – sme úplne spokojní*

⁴ KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí*. 2. vyd. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, s. 14.

⁵ HARPÁN, Michal: Kto bol a je slovenský dolnozemský spisovateľ? In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 68.

s pokračovaním *ct[enej] redakcie, ba neľakali by sme sa, keby ‚Círk. Listy‘ i so ‚Strážou na Sione‘ bárs i výlučne v slovenskej spisovnej reči vydávané boli.*⁶

Základ literárnej kultúry slovenských evanjelikov – ako uvádza J. Čaplovič v spomínanej publikácii – tvorili náboženské knihy, predovšetkým Biblia a kancionál: „*Evanjelickí Slováci usilovne čítajú nábožné knihy, predovšetkým však Bibliu, a s počudovaním vidieť často aj v takých osadách, o ktorých by sa mohlo povedať, že školy tam nie sú v rozkve, mládež obojakého pohlavia ponáhľať sa do kostola s Transciom pod pazuchou.*“⁷

O tom, že Biblia a kancionál požívali medzi slovenskými evanjelikmi stále vážnosť aj v „osvietených časoch“ napriek tomu, že si čoraz väčšiu popularitu získavali aj u niektorých duchovných „francúzske a nemecké romány, komédie a im podobné všelijaké písanky,“ svedčí vyjadrenie Michala Inštitora Mošovského v *Predhovore k milovníkom Písíem svätých*, ktorý napísal pre biblickú príručku *Slovník aneb Konkordancie Biblická*, zostavenú skalickým farárom Martinom Laučekom (1791). Mošovský, známy odporca Francúzskej revolúcie, spomínanú „novosvetskú“ literárnu tvorbu odmieta a pokladá ju za jasný príznak „spohanštenia“ kresťanských národov, ktoré dali prednosť osvietenským ideálom pred hlásaním evanjelia: „*Ale aj za nášho času, aj keď rozličné kresťanské národy sa vo veľkej miere spohanštili a Bibliu svätú si znevážili ako starosvetskú a nehodiacy sa do terajších osvietených časov, mnohý Čech i Slovák si predsa túto božskú knihu vysoko váži a rád sa ňou zaoberá. Biblia svätá, aspoň Nový zákon a kancionál – to je celá jeho knižnica. Keď má tieto dve knihy, iným nezávidí ich množstvo učených kníh.*“⁸

Kráľickú Bibliu a Transcius, ktoré predstavovali hlavnú oporu náboženského presvedčenia slovenských evanjelikov, si väčšina vystaňovalcov zo Slovenska odnášala so sebou.⁹ O týchto knihách pri spätnom pohľade do cirkevnej histórie hovorí teológ Juraj Dušan Vanko ako o dvoch stránkach totožnosti dolnozemskej Slovákov: vierovyznania a národnosti.¹⁰ Spolu s katechizmom zohrali v náboženskom, mravnom a kultúrnom rozvoji evanjelickej cirkvi augsburského vyznania dôležitú úlohu a dlhé storočia tvorili základ literárneho vzdelania jej príslušníkov.

Katechizmová tvorba

Slovo *katechizmus* v zmysle vierouky použil prvýkrát Martin Luther vo svojich listoch roku 1525. Neskôr (1529) sa tento pojem dostal aj do názvu jeho vieroučnej príruč-

⁶ Úryvok z textu K. Hrdličku (V Nadľaku, 25. Junia 1871. In: *Církevní listy*, diel VII., č. 22, 30. 7. 1871, s. 217) prepisujem do súčasného pravopisu.

⁷ ČAPLOVIČ, Ján: *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Z lat. jazyka preložil Rudo Brtáň. Bratislava : Media Trade – SPN, 1997, s. 133.

⁸ KOŠTIAL, Rudolf: *Biblia u nás*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 71. Pôvodne In: LAUČEK, Martin: *Slovník aneb Konkordancie biblická*. V Prešporku : Nákladem a literami Simona Petra Wéber, 1791, s. XII.

⁹ BOTÍK, Ján: *Evanjelická cirkev a luteranizmus v živote dolnozemskej Slovákov*; dostupné na web-stránke: http://www.casopis-tvorba.sk/t111d_text.htm (9. 3. 2013).

¹⁰ VANKO, Juraj Dušan: *Dolná zem a evanjelická cirkev*. In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavci – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskej Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 204.

ky. V roku 1535 ho uviedol v titule svojho katechizmu *Catechismus ecclesiae* nemecký katolícky teológ Georg Witzel (Wicelius), povestný kritikou Lutherovho učenia.

O potrebe pravidelného vyučovania hlavných článkoch viery sa zmieňuje už Augustín v spise *De catechisandis rudibus* (okolo r. 400), v ktorom odporúča, aby učiteľ náboženstva vysvetľoval a otázkami overoval, či vyučovaní porozumeli všetkému. Táto forma výkladu sa postupne ustálila. Pojem katechizmus zahŕňal nielen ústne vyučovanie, ale aj odpovede kmotrov a dospelých krstencov pri krste, vrátane kmotrovstva či vzťahu, ktorý sa týmto aktom medzi dotýčnými vytvoril. K dvom článkom viery: Verím v Boha a Otčenáš, ktoré predstavovali obsah vyučovania v stredoveku sa po štvrtom Lateránskom koncile (1215) pridal zoznam smrteľných hriechov, ktorý súvisel so všeobecnou povinnosťou spondať sa. Zakrátko boli pripojené ďalšie podobné články – Register hriechov a Katalóg cností, až bol napokon pridaný tretí článok viery Desatoro. Potom pribudla modlitba Ave Maria, učenie o sviatostiach a krátky výklad ku všetkým článkom: nielen ku krstu, ale aj k spovedi, k sviatosti pokánia, k oltárnej sviatosti a k birmovaniu.¹¹

V slovenských evanjelických a. v. cirkevných zboroch sa katechizmová náuka zakladala zväčša na Lutherovom Malom katechizme, v priebehu času však vznikla potreba mať k tejto príručke vypracované komentáre, ktoré by jej obsah spoľahlivo vysvetľovali. Tým v predhovore svojej edície *Křesťanský katechismus pro školskou i dospělejší mládež evangelickou* (1846) argumentuje tiež Štefan Plačko, ktorý pôsobil neskôr ako farár v dolnozemskom Sarvaši a bol neskôr zvolený za békeškého seniora: „Jako známo jest, že malý Katechismus Luterův u našeho lidu v takové vážnosti až po dnes se nalezá, že jen tento Katechismem vlastně jmenuje a doma i ve škole potřebuje: tak do očí školy naše znajícímu padnouti musí i to, že takových knížek, kteréby tentože Katechismus Luterův úplně, zřetelně a cíli přiměřeně v řeči naší vysvětlovaly, nemáme.“¹² Plačko v svojom výklade Lutherovho katechizmu zdôrazňuje živosť výuky náboženstva na úkor doslovného memorovania látky. Ide mu predovšetkým o to, aby sa u vyučovaných vzbudil záujem o predmet, vzrástlo ich rozumové poznanie, podporil sa rozvoj ich citov a formovali sa ich mravné postoje: „Poslěz dát sobě oučinnivý učitel vždy na tom záležití, aby se ne toliko pouhá paměť učenců svých brousila, ale i jejich zvědavost vzbudila, rozum vzdělával, srdce šlechtilo a vůle ke všemu dobrému naklonovala.“¹³ Rovnaký názor na vyučovanie náboženstva zdieľa Matej Ambrózi v svojom veršovanom katechizme *Jádro náboženství křesťanského ku prospěchu evangelických konfirmanťů* (1844), ktorý vyšiel o dva roky skôr ako Plačkova príručka. Už miesto vydania Pešť naznačuje, že jeho používatelia mali byť hlavne dolnozemskí Slováci.¹⁴

Matej Ambrózi

Matej Ambrózi (Ambrózy) patril medzi niekoľko desiatok slovenských učiteľov a kňazov, ktorí žili v prvej polovici 19. storočia na Dolnej zemi a ktorých pôsobenie

¹¹ HAVELKA, Emanuel: *Husitské katechismy*. V Praze : Česká akademie věd a umění, 1938, s. 6 – 8.

¹² PLAČKO, Štefan: Přemluva. In: *Křesťanský katechismus pro školskou i dospělejší mládež evangelickou*. V Banské Štávnici : Písmem Františka Lorbera, 1846, s. V.

¹³ Tamže, s. VII.

¹⁴ Pracovala som s exemplárom, ktorý je uložený v historickom fonde Slovenskej národnej knižnice v Martine (sign. snkSD 60).

v tomto prostredí je dôkazom toho, akú významnú úlohu zohrala v dejinách vojvodinských Slovákov evanjelická a. v. cirkev. Tá – ako som už naznačila – mala veľký vplyv na udržiavanie národného povedomia a podieľala sa tiež na rozvoji osvetového a kultúrneho života.¹⁵

Ambrózi spolu s Jurom Ribayom, farárom v Torži (1799 – 1812), a Jurajom Rohoňom, farárom v Hložanoch (1801 – 1829), reprezentujú najranejšiu etapu prvého vývinového úseku slovenskej vojvodinskej literatúry.¹⁶ Vojvodinskí skúmatelia Ribayovej a Rohoňovej poézie nachádzajú v nej ohlasy osvietenско-klasicistickej vývinovo-typologickej orientácie a v sonetoch mladšieho Ambróziho evidujú príklon k romantizmu. Zhodujú sa tiež na tom, že literárna tvorba týchto autorov bola poznamenaná rurálnosťou dolnozemskeho prostredia.¹⁷ Romantická citovosť a rurálnosť sa snúbia v Ambróziho najznámejšom literárnom texte, v poetickom *Pozdrave z Banátu Slovákom*, pod ktorý sa podpísal ako „Vojak hraňičjar“, aby tak zvýraznil charakter miesta a podmienky svojho účinkovania.¹⁸ Pozdrav vyjadruje túžbu autorského subjektu po slovenskej domovine, symbolizovanú pestrou a živou scenériou hôr, ktorá je v kontraste s jeho životnou realitou, obrazne s pústou dolnozemskou nížinou.

*Darmo mňa tu, darmo srdce hori
Po vás v Tatrách lúki zelenje,
Kde studničky čerstvje, studenje,
Kde Pán z lepšej hrudi prsia tvorí.*

*Načo Kriváň moju túžbu spori,
Keď pustíni sú mi súdenje?
Kosťi složím tu unavenje –
Darmo túžba, darmo srdce morí!*¹⁹

¹⁵ ČELOVSKÝ, Samuel: Félix Kutlík medzi vojvodinskými Slovákmí. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Výber z textov, autor edičných poznámok, doslovu a registrov Jaroslav Čiep. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 66.

¹⁶ HARPÁŇ, Michal: Kto bol a je slovenský dolnozemský spisovateľ? In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 69.

¹⁷ S. Boldocký hovorí o rurálnom lokálnom kolorite ako erbovom znaku tvorby vojvodinských Slovákov. In: BOLDOCKÝ, Samuel: Literárne (umelecké) aspekty pojmu dolnozemský Slováč v tvorbe vojvodinských Slovákov. In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca: *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 84.

¹⁸ Banátska vojenská hranica, na území ktorej Ambrózi pôsobil, bola súčasťou rozsiahleho hraničného pásma tzv. Vojenskej hranice, ktorá vznikla medzi Habsburskou monarchiou a Osmanskou ríšou v 17. storočí. Vojenská vrchnosť, spravujúca toto územie, ktorého súčasťou boli aj slovenské obce Padina a Kovačica, bola oprávnená kontrolovať nielen verejné záležitosti, ale tiež cirkevné aktivity. Keď napríklad v roku 1845 Ambrózi prijal do ev. cirkvi Rumuna Ondreja Radulu z Illadie, dostal písomné napomenutie a nariadenie o zákaze takéhoto postupu. Banátska vojenská hranica bola zrušená cisárskym manifestom vydaným vo Viedni 5. júla 1872. Vtedy bol kovačickým farárom už Ambróziho syn Július. In: ČAPLOVIČ, Ján dr.: *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Kovačica : SEAVCS, 1928, s. 133 a 167.

¹⁹ Pozdrav z Banátu Slovákom. In: *Orol tatránski*, roč. 2, 1846, č. 42, s. 1.

Matej Ambrózi, rodák z Liptovskej Sielnice (1797), sa na Dolnú zem dostal po ukončení bohosloveckého štúdia v Šoprone. Pôvodne mal v úmysle študovať v Nemecku, podľa slov uznávaného vojvodinského slovakistu Michala Filipa „mu tieto jeho plány zmarili metternichovské úrady“. ²⁰ Preto na odporúčanie superintendenta Adama Lovicha prijal miesto učiteľa-levitu v Novom Sade. Po vysvätení za kňaza v Pešti (1819) bol farárom v Bajši (od augusta 1820), v Bečkerekú – dnešnom Zreňanine (od marca 1825) a v Kovačici (od októbra 1837). Okrem toho bol istý čas dekanom dolného Banátu (1826 – 1832) a ako prvý zvolený za banátskeho seniora (1836 – 1847). ²¹ V nekrológu uverejnenom v *Cirkevných listoch* (1869) sa vyzdvihuje Ambróziho národné ctenie („stály milovník národa nášeho“) a duchovná služba („verný pastýř stáda Kristovou krví vykúpeného“). ²² Preto hodnotenie Ambróziho jeden a polročného pobytu v Novom Sade v publikácii venovanej dejinám slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslovanskom kráľovstve, zostavenej biskupom Adamom Verešom, vyznieva kuriózne až anekdoticky: „Matej Ambrózi údajne bol ženiálny... Nimród Nového Sadu, ktorý chodil radšej na lov ako do kostola.“ ²³ Na neopodstatnenosť tohto tvrdenia reaguje M. Filip a patrične ho koriguje: „Zachovala sa o ňom pamiatka ako o náruživom poľovníkovi, ale táto náruživosť sotva sa kryla s jeho vážnou a hlbavou povahou.“ ²⁴ K Ambróziho záslužným činom patrí napríklad postavenie fary v Bajši, aj počiatok výstavby tamojšieho kostola. Jeho prácu v Kovačici pozitívne hodnotí kovačický farár Ján Čaplovič, autor prehľadných dejín miestneho cirkevného zboru: „Jeho voľba bola veľmi šťastná. Cirk. zbor kovačický získal v ňom muža zbožného, učeného, svedomitého a pracovitého, ktorý pôsobil tu spomedzi všetkých kovačických farárov najdlhšie a pôsobil požehnane.“ ²⁵ Z literárnych prác Ambróziho sa v *Cirkevných listoch* uvádza iba jeden literárny spis *Jádro náboženství křesťanského*. ²⁶ No ešte počas štúdia Ambrózi zložil niekoľko príležitostných latinských skladieb (dve z nich vyšli v Šoproni v roku 1817 a 1818). ²⁷ Z neskoršej náboženskej tvorby možno spomenúť duchovnú pieseň a kázeň, ktoré vytvoril pre slávnostnú bohoslužbu, konanú v kovačickom chráme pri päťdesiatom výročí založenia obce (1852). Duchovnú pieseň venoval tiež kanonickej vizitácii biskupa banského okolia Jozefa Szekácsa (1862). ²⁸ Pod-

²⁰ Strojopisný koncept článku (s. 3) je uložený v Ústrednom archíve Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Srbsku v Starej Pazove, sign. DMF AMBR/7087 Matej Ambrózy (1797 – 1869).

²¹ HRONEC, Vítazoslav: Matej Ambrózi (heslo), dostupné na: <http://www.slovackizavod.org.rs/knjizevnost/licnosti/pregled/5185>.

²² Drobné zprávy a úvahy. In: *Cirkevní listy*, roč. 5, č. 16 a 17, 28. 6. 1869, s. 184.

²³ VEREŠ, Adam (ed.): *Slovenská evanjelická křesťanská církev a. v. v Královstve juhoslovanském v slove a v obrazech*. V Petrovci : Tlačou Knihhtlačiarné úč. spol., 1930, s. 66.

²⁴ Strojopisný koncept článku (s. 3) je uložený v Ústrednom archíve Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Srbsku v Starej Pazove, sign. DMF AMBR/7087 Matej Ambrózy (1797 – 1869)

²⁵ ČAPLOVIČ, Ján dr.: *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Kovačica : SEAVCS, 1928, s. 133.

²⁶ Drobné zprávy a úvahy. In: *Cirkevní listy*, roč. 5, 1869, č. 16 a 17, s. 185.

²⁷ Úplné bibliografické záznamy skladieb eviduje L. V. Rizner: *Bibliografia písomnictva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca roku 1900*. I. zv. Martin : Matica slovenská, 1929, s. 28 (heslo Matej Ambrózy).

²⁸ Texty oboch piesní sa nachádzajú v Čaplovičovej monografii *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Kovačica : SEAVCS, 1928, s. 138 – 140 a 150 – 151. Pozri tiež J. V. Ormis: *Doplňky a opravy k Riznerovej bibliografii*. Martin : Matica slovenská, 1972, s. 13 – 14 (heslo Matej Ambrózy).

Ľa svedectva J. Čaploviča ešte v tridsiatych rokoch minulého storočia bol v archíve cirkevného zboru uložený zväzok Ambróziho rukopisných modlitieb, ktoré sa tam dnes už nenachádzajú a ich nové miesto uloženia nie je známe.²⁹

Ambróziho Jádru náboženství křesťanského

Počas Szekácsovej kanonickej vizitácie banátskeho seniorátu bol spísaný protokol o pomeroch v kovačickom cirkevnom zbore. V ňom je zachytená Ambróziho krátka správa o priebehu zborovej a školskej katechizácie a o jej výuke podľa „novej“ príručky:

„Katechizácie hned, jakž zima popouští, začínají se, a trvají až do času žně. Pri tomto vyučování obyčejně na krátce opakovaná kážně před polednejší, za tím nasleduje výklad částečky Pisem sv. Nového Zákona, v porádku Evangelium jednoho, aneb druhého stojí. V tom vyučování bere podíl mládež, škole odrostlá, až do roku 18. Konfirmanti přes celý rok bývají u nás připravováni v škole; jen měsíc před úvodem jejich do církve, bývají každodenně a summovně zvláště o večeri Páně poučení, dle Katechismu od zdejšího kazatele v nově vydaného.“³⁰

K napísaniu *Jádru náboženství křesťanského* (1844) viedla Ambróziho prax učiteľa náboženstva.³¹ V predhovore priznáva, že podnetom k jeho vytvoreniu nebol nedostatok kvalitných príručiek tohto druhu v domácom jazyku, ale fakt, že ani jeden z nich nemal veršovanú formu.³² Pri voľbe formy myslel predovšetkým na recipienta, aby si obsah náuky ľahko zapamätal a prenikol tak rýchlejšie k jej jadru. Pridržal sa zásady, že čím je výklad výstižnejší, tým viac odhaľuje myšlienkovú hĺbku náuky.

*Dost katechismů jest, ba mnoho velice,
Tak že je obsáhnout svět nemůže více; Jan. 21:25
My evangelici i dobrých dost máme,
Zač Bohu srdečnou čest, chválu vzdáváme.
Nač tedy jest tento? mnohý čtenář se ptá,
Jemuž spisovatel jen tuto zprávu dá:*

*Ve veršech psaného neznám ni jednoho;
A však na takovém záleží též mnoho.
Nebo pravda svatá zdárně veršovaná*

²⁹ Tamže, s. 159.

³⁰ Tamže, s. 153.

³¹ *Jádru náboženství křesťanského* ku prospěchu evangelických konfirmantů do formy rytmovních veršů vložené v Banátě skrze M. A. V Pešti : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1844, 72 s. Ambrózi je autorom ešte jednej rovnomennej príručky *Jádru náboženství křesťanského* pro školskou mládež evangelickou a. v. v c. k. Hranici německo-banátské. V Pešti : Nákladem Karla Osterlama, 1861, 215 s.

³² Veršované katechizmy vznikali aj v katolíckom prostredí. Editorom jedného z nich je český barokológ Josef Vašica *Křesťanské učení veršemi vyložené od Bedřicha Bridela*. Frýdek : Exerciční dům otců redemptoristů, 1939.

*Snadněji v paměti bývá udržaná;
Na srdce pak mladé doráží mocněji,
Čím jest jadrnější, sedne tím hluběji.*

Rozhodujícími pri voľbe veršovej formy neboli len mnemotechnické dôvody. Ambrózi verš vnímal tiež ako umelecký útvar. Takéto použitie verša sugeruje odvolávanie sa na jeho ľubozvučnosť. Podstatné sú tiež zmienky o dojímavom speve gréckeho mýtického speváka Orfea a o použití verša v náučnom texte Lykurgom, legendárnym zákonodarcom v starovekej Sparte. Obidva príklady treba chápať ako jasný dôkaz Ambróziho ocenenia klasicistickej estetickej normy, o čom vypovedá aj jeho zdôvodnenie uprednostneného sylabického veršovania tým, že čitatelia neovládajú pravidlá časomernej prozódie.

*I zdivelá srdce svými libozvuky
Táhne, jak Orfeus táhl sebou buky.
Toto Likurg, onen moudrý Řek, dobře znal;
Proto zákony své lidu ve veršech dal.
Teď má zákon Boží pospolitá duše
Mládeže slovenské sic v rytmovním rouše,
Neb o časoměrném básnířství nic neví,
Řým však výrazem svým také moc svou jeví.*

Volí sa teda taká podoba katechizmu, ktorá zodpovedá duševnej zrelosti žiakov stredného školského veku a o ktorej sa predpokladá, že zaujme a prebudí ich prirodzený a aktívny záujem o náboženstvo.

*Vše na tom záleží: by řeč prostoučkému
Zněla k pochopení umu mladičkému.
Náboženství pak má srdci školských dětí
To byť, co jest oku roztomilý kvítek.
V kolké míře se mi to mohlo zdařiti:
O tom bude čtenář laskavě souditi.*

Ambrózi dodáva, že príručka je vhodná aj pre konfirmandov, lebo obsahuje základy kresťanskej náuky, ktorú podáva Luther v Malom katechizme, a to v miere, ktorá nepresahuje ich rozumové a duševné schopnosti.

*Dále konfirmanťům chtěl sem jádro dáti
Toho, co z učení Krista mají znáti;
Jádro, zrnko samé, kolik možno, celé,
Neb z něho jde život, tak jakž z duše v těle.
Mdlý rozum, a útlé srdce v své mladosti
Potřebují této jadrné známosti,*

*Jak bylo vyznání víry v věku starém,
Jakovou dal Luter v Katechismu malém.*

Hoci sa Ambrózi hlási k tradícii, na začiatku ktorej stojí Lutherov Malý katechizmus, uvedomuje si, že jeho obsah je z hľadiska teologického poznania už nedostatočný, preto ho rozvíja a dopĺňa, týmto spôsobom objaňuje učenie o sviatostiach.

*Víme však, že mnoho chybí mu k celosti,
Ač za času svého byl on dobrý dosti.
O svátostech jest v něm tež cosi tmavého;
Um však a srdce si žádá víc jasného.
Jádra, světla třeba; při něm nemrhám čas,
A co ze srdce jde, to do srdce jde zas.*

Okruh používateľov katechizmu, definovaný v predchádzajúcej časti predhovoru konfesiónálne, etnicky a vekovo, je vymedzený aj teritoriálne, Banátskym seniorátom.

*Toto pak jádro sem vložil do formy své
Pro dítky v Banátské slovenské církvi mé,
Které školskou známost svatou dovršují
K stolu Páně, odtud jinam se hotují.*

Ambrózi predkladá čitateľovi ďalšiu možnosť využitia príručky ako domáceho čítania.³³ Z jej obsahu totiž môžu mladí kresťania čerpať duchovnú a duševnú posilu aj pri plnení svojich životných úloh: zvlášť mladí muži vo vojenskej službe, keď sa ocitnú na miestach, kde nenájdu kostoly a nebudú mať k dispozícii ani nábožensko-vzdelávaciu literatúru. Rovnaký úžitok z príručky môžu mať aj mladé ženy, ktoré sa budú pohybovať v domácom prostredí.

*Přijmtež ho jak dáreček na památku, dítky!
A klad'te ho k srdci, jako z květin kytky.
Dorostete, chlápci; z vás časem vojáci
Budou, stráž hranice, bojovní Slováci.
Ven do neznámého světa snad půjdete,
Kde chrámů, a knih svých míti nebudete;
Sebou aspoň lehké to jádro vezmete,
V něm světlo, posilu, potěchu najdete.
Aneb raděj' neste ho v srdci, v paměti,
Protož učte se ho, když ste ještě děti.
Vy, děvčata, doma podle něho žíte,
Ním duši, co věncem krásně ozdobíte.*

³³ O funkcii katechizmu ako domáceho čítania v katolíckom prostredí píše SLÁDEK, Miloš: Na okraj Klu-garova Katechizmu aneb O Zibrtovi, Jiráskovi a o kopacím míči. In: HANZOVÁ, Barbora (ed.): *Poku-šení Jaroslava Kolára: sborník k osmdesátinám*. Praha : Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, 2009, s. 208.

Ambrózi priznáva, že v svojej príručke základov kresťanskej vierouky ponúka evanjelickým farárom a učiteľom iba jeden z možných spôsobov katechizácie, no zato overený vlastnou dlhoročnou praxou.

*Jako pak nového sotva co předkládám:
Tak, by kdo z bratří mých za mnou šel, nežádám;
Kráčej každý k cíli jednomu svým krokem,
Ja jdu vyměřeným tímto, rok za rokem.
Budiž jenom práce naše požehnána
Na srdci mládeže, s hůry ode Pána.*

Štruktúra Ambróziho katechizmu ako celku rešpektuje obsah štandardnej náboženskej výučby konfirmandov. V porovnaní s Lutherovým Malým katechizmom vykazuje isté obsahové rozdiely a tiež odlišnosti v usporiadaní látky. Prvá neveršovaná časť obsahuje základné články kresťanskej viery a hlavnú modlitbu (*Desatero Božích prikázaní; Summa zákona Božieho; Obecné vyznání víry Křesťanské, Modlitba Páně*). Zvlášť sa vyznačuje podstatou náboženstva a kresťanská viera sa konfrontuje s pohanstvom (*Přístup*). Časť venovaná histórii približuje udalosti z biblických a cirkevných dejín (*O Ježíši Kristu a Církvi jeho*), z dejín sveta a ľudstva (*O Bohu, a jeho vlastnostech; O stvoření světa, a člověka; O Božím opatrování*). Osobného života jednotlivca sa týkajú pasáže, ktoré poučujú o jeho vzťahu k Bohu (*O povinnostech k Pánu Bohu*), k sebe samému (*O povinnostech k sobě*), k ostatným ľuďom (*O povinnostech ku bližním; O povinnostech k lidem v rozličných stavech*) a k iným živým tvorom (*Povinnosti křesťana k nerozumnému stvoření*). Napokon nasleduje výklad o praktizovaní zbožnosti (*O pobožnosti a její odplatě radostné*), o hriechu (*O hříchu, a jeho odplatě žalostné*), o sviatostiach (*O svátosti křestu; O svátosti večere Páně*) a všeobecne koncipovaný príhovor konfirmanda k rodičom (*Odpýtanka konfirmanů*). V poslednej časti katechizmu (*Přídavek*) sa vyratúvajú rozdiely medzi vierovyznaním katolíkov, evanjelikov, príslušníkov gréckeho obradu a kalvínov.

Vieroučná látka sa podáva štandardne formou dialógu, pričom sa striedajú dva typy otázok: jedny apelujú na svedomie čitateľa a nabádajú ho k osvojeniu si správnych postojov (*Co ty dáš P. Bohu za jeho dobrotu?*), iné, formulované všeobecne, sú zamerané na rozširovanie vedomostného obzoru čitateľa (*V pátnáctém století co probovali někteří mužové osvícení?*).

V kapitole nadpisanej titulom *O Ježíši Kristu a Církvi jeho* Ambrózi predkladá čitateľovi poznatky zo slovenských cirkevných dejín. Začína informáciou o pôsobení cyrilometodskej misie medzi Slovanmi na Veľkej Morave v 9. storočí a obrátením ich „spolukrajanov“ Maďarov v 10. storočí.

17) *Kedy, a či peči dal Bůh Slavjanům v Uhřích Krysta znáti.*³⁴
Bůh, Slavjanům v Uhřích chtěje požehnati:

³⁴ V úryvkoch z Ambróziho katechizmu vynechávam poznámky, ktoré obsahujú úryvky z biblických kníh a odkazy na ne.

*V devátem století dal jim Krista znáti;
 Pečí Rastislava krále Moravského,
 Který od Michala, císaře řeckého,
 Žádal učitelů způsobilých, křesťanských,
 K obrácení svojích národů pohanských.
 Tento poslal mnichy Methoda, Cyrilla,
 V kterých se naděje jeho nezmýlila;
 Neb tito učení, pobožní bratrové
 horlili stavěti všudy chramy nové
 Bohu křesťanskému, v nichž lidu kázali
 Do jeho jazyka Písma překládali
 O bohoslužebné knihy, zpěvy stáli
 Tak slavjanskou poctu Boží zakládali.
 Od latinských kněží v Římě žalováni
 Kam skutečně byli na soud povoláni,
 Že nepravě učja, nejvíc v mateřčině
 Krista Spasitele, a ne v latinčině:
 Však očistili se, a ospravedlněni
 K biskupským hodnostem byli povýšeni.
 V desátém století i spolukrajané
 Maďaři začali být též křesťané,
 Následujíc příklad Gejzi, vůdce svého
 A syna Štěpána též pokřtěného,
 Který potom jako první Uherský král
 O spasení lidu skrz Krista herský* stál.³⁵*

O cirkevných pomeroch v 15. storočí sa pojednáva iba krátko. Informáciu o prenasledovaní nositeľov reformných myšlienok v cirkvi dopĺňa poznámka, v ktorej sú vymenované charakteristické udalosti ako upálenie Jána Husa, násilná smrť Hieronýma Pražského a Savonarolu, osud Valdenských. Prehľad udalostí uzaviera zmienka o vystúpení Luthera a jeho boji za čistotu cirkevného života a o sformovaní evanjelickej cirkvi.

*20) Než kterak bděl ještě Pán nad církví, svou vinnicí?
 Než proto bděl ještě Pán nad svou vinnicí,
 Ač na ní hynuli věrnější dělníci:
 Čas přišel, Bůh vzbudil, později o sto let,
 Luteru; ten vrátil ji čistotu a květ,
 S pomocí Německých knížát, Melanchtona,
 Zač buď Bohu od nás díka, čest, poklona,*

* horlivo

³⁵ *Jádro náboženství křesťanského* ku prospěchu evangelických konfirmanťů do formy rytmovnící veršů vložené v Banátě skze M. A. V Pešti : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1844, s. 17 – 18.

*Neb Luter to věřit, čekat, činit' učil,
Co v Evangelium sám Kristus poručil,
A my, kteří jen to za grunt víry máme,
Evangelici se po dnes nazíváme.*³⁶

Ambrózi podobne ako aj iní autori katechizmov „vstupuje do života veriaceho nielen optikou viery, ale modeluje ho všestranne ako individualitu a príslušníka society“.³⁷ V rámci individuálnej starostlivosti (*O povinnostech k sobě*) nabáda jednotlivca k zdravému životnému štýlu, k striedmosti a sebaovládaniu. Do textu je zakomponovaná výstraha pred prechladnutím spolu s poznámkou o jej adresovaní kovačickým ženám, ktoré o ochranu svojich nôh veľmi nedbajú, keďže chodia rady bosé. Takýto špecificky svetský obsah má ako jediná z poznámok, lebo ostatné – ako som uviedla – obsahujú odkazy na korešpondujúce biblické miesta a textové citácie.

*70) Z ohledu těla, co sobě za hlavní povinnost pokládáš?
Z ohledu těla za povinnost pokládám
Život, zdraví chránit, neb to od Boha mám;
Skrz mírnost v jedení, v pití, v práci, v hněvě,
V rozkošech, v zármutku, v potřebném oděvě.
Kdo si nepřechladí nohy v své mladosti:
Nebudou ho pozděj' snadno lámat kosti.**
Zdraví a život se skrz výstupky krátí,
Skrz ně můž se vražda subtilná páchat;
Hrubá samovražda jen zoufajícimu
Možná jest, a v kříži rozum traticimu.*

Čitateľ dostáva usmernenia o limitoch primeraného vystupovania voči pozemským autoritám, ako sú prejavy úcty a poslušnosti, platenie daní a verná služba (*O povinnostech k lidem v rozličných stavech*).

*87) Kterak se ty za to k vrchnostem chovati máš
Já za to vrchnosti chcem upřímně ctiti,
Rozkazům, zákazům jich poslušný býti;
Tak i naloženou daň vděčně platiti,
A tů nechcem klamem nijak ukrátiti.
Císáři, a králi chcem věrně sloužiti,
Jej, a vlast, kde třeba, životem brániti.*³⁸

³⁶ Tamže, s. 20.

³⁷ BOČKOVÁ, Hana: *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Brno : Matice moravská, 2009, s. 38.

** Toto zvláště k výstraze církve mé nynější, a v ní nejvíce pohlaví ženskému.

³⁸ *Jádro náboženství křesťanského* ku prospěchu evangelických konfirmanťů do formy rytmovnící veršů vložené v Banátě skze M. A. V Pešti : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1844, s. 47 – 48.

Rozvoj katechizmovej tvorby

V 19. storočí tvorba katechizmov rastie nepomerne viac ako v predchádzajúcom storočí. Napriek tomu sú stále populárne tradičné Lutherove katechizmy. Medzi edíciami Malého katechizmu Dr. Martina Luthera sa v šesťdesiatych rokoch objavujú také, ktorých pôvodcami sú literárne činné osobnosti ako Karol Kuzmány (1866), Jozef Miloslav Hurban (1868), Ján Leška (1870) alebo Leopold Branislav Abafi (1870).

O charaktere novej konkurenčnej katechizmovej produkcie, ovplyvnenej francúzskym voľnomyšlienkarstvom a nemeckým racionalizmom sa zmieňuje Ondrej Dianiška v recenzii Leškovo *Katechismu, křesťanským dítkám a zvlášť těm, kteréž ku konfirmácii a k přijímání Večeře Páně se připravují*. Dianiška sa najprv vyjadruje k otázke typologického a žánrového zaradenia katechizmu, ktorý vymedzuje ako „prostonárodní Bibliu, knihu křesťanského vyznání“, prinášajúcu „povzbudenie, potešenie a modlitbu“, čiže ako literárny text, ktorý v komunikácii s čitateľom plní estetickú funkciu a je originálnym umeleckým výtvorom podobne ako báseň, lebo vzniká na základe tvorivého impulzu: „z Ducha sv.“, „hýbe srdcom“ a je príznakom novej kvality, ktorými sú „reformátorské časy“:

„Novejší doba i na tomto poli doněsla k nám francúzké lehtikářství a německý rationalismus – vystupovalyť ty všeliké katechismy, křesťanskými se jmenující, co huby ze země po dešti. Bohu buď díka, zdravěj smysl lidu nepřijal je nikde u nás, s důvěrou a většina zborů našich zachovala sobě v školách aneb aspoň v nedotknutelné svatyně domáciho života katechismy od otců sděděné. Neba aj, cože je katechismus? Je návod pro dítky, ruční kniha školská, pomocní kniha pro učitele, – ale je, má byť i malá, prsto-národní Biblia, kniha vyznanská, – má byť úplný, zřetelný výraz Božím duchem v církvi vyvinutého křesťanského vyznání, bez rozumování a machlování bezprostředně z křesťanského povědomí pocházející; takže jednotlivý křesťan, dítě i stařec, vzdělaný i prostý člověk na jednotlivých výpovědích katechismu podporu, potěchu, ano modlitbu míti může v dobrých i zlých dnech, i v samé hodině smrti. Proto se takový katechismus nedá učiniti – onť se rodí a povstává – jako pravá báseň – z Ducha Božího, časem i srdceryvně směřodajně hybajícího, ženoucího; a jen reformátorské časy, v nichž duch Boží něco nového tvoří, jsouť i k utvoření nového katechismu působné.“³⁹

V porovnaní s dobou reformácie sa prítomnosť Dianiškovi javí ako „mdlá a klátiaca sa, prechodná doba“, preto v nej také originálne dielo, akým je Lutherov katechizmus, ani nemôže vzniknúť. No spomínané katechizmy, ktoré sú reprodukciami a variantom Lutherovej príručky so zacielením na národné školy, hodnotí vcelku pozitívne.

Okrem toho recenziou Dianiška vstupuje do debaty o obsahu vyučovania konfirmandov, ktorý by sa mal skladať z piatich tematických celkov: 1. Písmo sv. a katechizmus, 2. Boh a Božie skutky, 3. Modlitba Pánova, 4. sviatosť krstu až 5. sviatosť Večere Pánovej. Tohto usporiadania látky odporúča sa pridržať aj Leškovi v prípade ďalšieho vydania katechizmu.⁴⁰

³⁹ DIANIŠKA, Ondrej: Význam katechismu a duchovních písní, i pořádek v postupování při vyučování konfirmandů. In: *Církevní listy*, roč. 7, 1871, č. 2, s. 11.

⁴⁰ Tenže. In: *Církevní listy*, roč. 7, 1871, č. 4, s. 25 – 28.

K výkladu a lepšiemu porozumeniu Lutherovho Malého katechizmu sa usiloval pripísať takisto Jozef Miloslav Hurban slovenským vydaním jeho nemeckej obrázkovej verzie *Evangelischer Bilder-Katechismus: Dr. Martin Luther's Kleiner Katechismus in Bildern*, ilustrovanej reprodukciami drevorytín B. A. Kühleho.⁴¹ Hurbanovu edíciu *Evanjelický obrázkový katechismus* predstavuje obrazový materiál, ktorý sa skladá zo súboru emblémov, pričom každý emblém je kompaktným celkom a má tri súčasti: nadpis, obraz a citát z Biblie. K tomuto základnému korpusu Hurban pripojil ešte dvojstránkový text, ktorý je výňatkom z druhého vydania katechizmu Ludwiga Adolfa Petriho *Der Katechismus für kleine und grosse Kinder Gottes* (1851). Tento prídavok slovníkového charakteru je pre čitateľa návodom na jednoduché vyhľadávanie kľúčových pojmov v Biblii.

V určení katechizmu akcentuje národnú výchovu už tým, že ho dáva k dispozícii učiteľom, rodičom, kňazom, ktorým záleží na obnove cirkevného života v národe. Ďalej pripája inštrukciu o tom, ako majú pracovať s katechizmom. Odporúča im sústrediť pozornosť svojich zverencov najprv na obrázok a potom na text umiestnený pod ním. Obsah biblickej perikopy radí spojiť s vlastnou životnou skúsenosťou: „*Z Biblí do Katechismu a z Katechismu do Biblí povedou nás obrazové a skúsenost vlastní, dítkám se pak za rukovodičstvim našim vtlačeti budou velicí cílové života, jichž domáhá se svatý náš Katechismus. Ach jest to studium pravé života tento Katechismus právě užívány.*“⁴²

Dôležitosť skúsenosti Hurban podčiarkuje slovami o význame katechizmu v ľudskom živote citovanými z listu dozorcovi ev. a v. turčianskeho bratstva Jozefa Justa (Justh), ktorého v dedikácii menuje ako „obrancu pravdy a práva evanjelicko-luteránskej cirkvi v Uhorsku“: „*Život divně pohnutý schvátíl nás obou do všelijakých situací, a když takřečeno na soumezi života stojíme, Pane můj! Kde se nacházíme! Při Katechismu, tam, kde sme byli, když sme do života vstupovali!*“⁴³

Hurban katechizmus propaguje ako „knihu života“, v ktorej je ukryté jadro kresťanskej viery a ktorá je kľúčom k porozumeniu čítaného a kázaného Božieho slova a tiež preniká hlbšie k podstate kresťanskej bohoslužby, duchovných piesní a modlitieb a cirkevného života. Čiže nemá byť iba čisto školskou príručkou určenou na prípravu k skúške z katechizmovej náuky alebo k príprave na konfirmáciu:

„*Katechismus nás není tedy jen učení církevní, v němžto summa náboženství křesťanského se zavírá, ale jest on i více, mnohem více, jest on kniha života, v které složeno jest živé jádro veškerého dalšího věrovývinu a klíč k porozumění písmu a kázni Slova B., k pochopení bohoslužby, písně duchovní, modlitby a všech ostatních duchovních jednání a cvičení se církve. Proto otcům našim byl katechismus návod čeledi jejich k životu svatému v církvi a cvičení se v něm nemělo uložené hranice. A tento novomodní náš život nynější dotud nevycház z této nebezpečnosti plné zvěřelosti, povrchnosti a duchovní netečnosti, dokud nenavráti se rodina křesťanská zpět k původní, prvotní ceně a vážnosti Lutherova katechismu.*“⁴⁴

⁴¹ *Evanjelický obrázkový katechismus*. Dra Martina Luthera Malý Katechismus v obrazech na dřevě kreslených představený od B. A. Kühle. Slovensky uspořádal, předmluvou opatřil a na svůj náklad vydal Dr. th. J. M. L. Hurban. V Skalici : Tiskem Fr. X. Škarnicla Synů, 1868. XII a 191 s.

⁴² HURBAN, Jozef Miloslav: Předmluva. In: Tamže, s. X – XI.

⁴³ Tamže, s. XI.

⁴⁴ Tamže, s. VIII.

Navyše vo verejnom živote môže katechizmus plniť dôležitú poradnú úlohu. Jeho obsah vidí Hurban ako motiváciu k zodpovednému konaniu štátnikov a v prípade ostatných vysokopostavených a zámožných mužov ho spája s ich správnym a sebaistým rozhodovaním o rôznych spoločenských a ekonomických otázkach: „*Můžeme směle říci, že mnohdykráte i nejvyšše postavenému státnímu muži a rádci nejskvělejší koruny na světě byl by mohl katechismus náš lepší rady dáti než byla tá, kterou on a mnozí s nim sobě a národům tak velice uškodili. S katechismem naším v ruce a srdci nebyloby těch vysocepostavených samovrahů, ani těch travičů a traviček, ani těch bankrotarů ze závrativé výšky penězomilovnictva do propasti zločinů se zřítivších.*“⁴⁵

K debate o podobe a obsahu katechizmovej náuky významne prispel Dolnozemečan Leopold Abafi (Abaffy), evanjelický farár vo vojvodinskom Slovenskom Aradáči, známy aj ako organizátor a účastník slovenského povstania v revolučných rokoch 1848/49. Po krátkej úradníckej kariére vo funkcii podžupana Nitrianskej stolice dokončil štúdium teológie a bol vysvätený Jánom Chalupkom v Brezne.⁴⁶ Po návrate (1854) do rodného Aradáča sa ku komunite evanjelických intelektuálov žijúcich na Slovensku hlási ako „vzdálený a najmenší bratr“ a udržiava s nimi kontakt predovšetkým ako aktívny publicista v *Cirkevných listoch* a *Korouhvi na Sionu*.⁴⁷ Začína sa naplno venovať nábožensky zameranej publicistike: editorstvu nábožensko-vzdelávacích knižiek, ktoré vydáva v spolupráci so známym peštianskym tlačiarom slovenského pôvodu, s Viktorom Horňanským. Podieľa sa na ich textologickej príprave, prekladá ich a koncipuje k nim sprievodné texty. Na sklonku života (1881 – 1882) rediguje ešte kazateľský mesačník *Slovo života*, ktorý mal saturovať potreby evanjelických duchovných a dbať tak o hlásanie „čistého Slova Božieho“, ako píše v liste z 29. 8. 1881 Jánovi Kutlíkovi, st.: „*A neklamme sa, bračok môj zlatý! Nože sa rozhliadni a porátaj v známych nám seniorátoch v Bážke, v Békeši, v Peštiansku, v Novohrade a v Banáte, v koľkých cirkvách sa čisté Slovo káže? Ja viem pozitívne, že som v štvrtine čiastky. Či je teda nie naša svätosvätá povinnosť voľajakým spôsobom tu účinkovať, aby sa to napravilo?*“⁴⁸

O výklade Lutherovho katechizmu L. Abafi diskutuje v článku V jaké rozsáhlosti se má vysvětlovat Malý katechizmus Dra Martina Luthera v národních školách našich uveřejnenom na pokračovanie v dvoch číslach *Cirkevných listoch* v roku 1869 (č. 4 a 5). Podkladom k napísaniu príspevku sa stala Abafiho reč prednesená na učiteľskej konferencii torontálskeho dekanátu vo Veľkom Bečkerekú.

V článku Abafi definuje pramennú bázu katechizmu, ktorú má tvoriť Biblia, biblická história, Transcius, dejiny ľudstva a národa, životy dobrých a zlých ľudí, národné príslovia a porekadlá. Biblickú históriu, ktorou sa kompenzuje nedostatok vlastných skúseností recipienta, zastupujú životné príbehy biblických postáv spolu so životopisom Martina Luthera: „*Náboženství bez biblické historie a ustavičného odvolávání se na ní*

⁴⁵ Tamže, s. VIII.

⁴⁶ JANČOVIC, Ján: Aradáčsky farár – účastník slovenského boja za slobodu. In: *Padínské zvony*, máj 2009, roč. 14, č. 54, s. 10 – 11. Dostupné online: <http://www.ecavyu.com/pz/pz54.pdf>.

⁴⁷ ABAFFY, Leopold: Upřímné slovo veškerým bratrům v Kristu! In: *Cirkevní listy*, roč. 7, 1871, č. 1, s. 4.

⁴⁸ Originál listu sa nachádza v Archíve literatúry a umenia SNK (sign.: 60 L 24). Obširnejšie z neho citujem v štúdiu Kazateľský mesačník slovo života ako kultúrny fakt. In: GERÁT, Ivan a kol. (eds.): *Vedy o umeniach a dejiny kultúry*. Bratislava: Ústav dejín umenia SAV, 2013, s. 243.

přednášet, znamená stromček s kořenem z půdy vytrhnout. Nebo křesťanskému náboženství nelze naučiti se, ono musí se zažiti a přežiti; – něli vlastní skoušenosti, tedy jistě v individuálním životě biblickohistorických osob.“ Tento důležitý pramen katechizmovej nauky si vyžaduje od učitel'a náboženstva zvýšené sústredenie, aby sa vyhol upozorňovaniu na nepodstatné a malicherné záležitosti.⁴⁹

O tretej „pomocnej knihe“ katechizmu, o Tranosciu Abafi konštatuje, že sa používa častejšie ako Biblia a že má veľký vplyv na život jednoduchých ľudí. Vyzdvihuje predovšetkým duchovnú hodnotu piesní zoskupených v Tranosciu, lebo sú výsledkom osobných skúseností zbožných mužov, ktorých viera bola preverená v mnohých životných skúškach: „*Avšak nech žaden nemyslí, že svaté písne tyto jsou náboženský, nahodně nakopený a do veršů vlitý materiál, bez ducha, bez života, bez historie! O né! Každá skoro píseň je výtok zbožných v Kristu zaštipených a právě proto od světa pronasledovaných a v Kristu nejvyšší svou rozkoš nalezších srdcí, je odlesk mnohozkušeného a v peci kříže vyprůbovaného života, je výkvět osobně zkouseného a zažitého křesťanství.*“⁵⁰

Katechizmus má čerpať príklady aj z histórie, ktoré ukazujú, aké hlboké stopy zanechalo kresťanstvo v dejinách ľudstva a národov. Dobrou pomôckou pri vyučovaní náboženstva môže byť „život dobrých i zlých ľudí“, pričom je treba vyberať príklady z okolia, aby sa ich pravdivosť dala overiť. V poradí šiestym prameňom sú všeobecne známe ľudové príslovia a porekadlá, tzv. národná filozofia.

Okrem toho sa Abafi zmieňuje o rozsahu prednášanej katechizmovej nauky. Stanočuje jej minimálnu hranicu, ktorou je požiadavka naučiť recipienta ako si má počínať v živote, aby po smrti získal večnú spásu. Hornú (maximálnu) hranicu považuje za ťažšie určiteľnú, čo ho vedie k všeobecnému konštatovaniu, že učiteľ náboženstva by sa mal riadiť tým, „*aby z tak mnohých věcí, z tak bohaté látky, jen to vybíral, upotřeboval a dítkám předkládal, co samému předmětu k náležitému objasnění a vysvětlení, přednášených pravd k nepochybnému stvrzení, dovolávané moci ducha k patrnému dosvědčení, a slova Božího hladové duši k užitečnému nasycení slouží. Pokrm, který jím dává takový musí býti, aby po něm nelačněli, nápoj, kterým jich pojí, má se prýštiti k životu věčnému!*“⁵¹

Už v čase uverejnenia prednášky musel Abafi pracovať intenzívne na preklade katechizmu nemeckého teológa Heinricha Wendela, lebo vo februári nasledujúceho roku (1870) v *Církevních listoch* oznamuje, že ho zadal do tlače u Viktora Horňanského a že do konca mesiaca aj vyjde. Svoj edičný počín zdôvodňuje tým, že v národných školách používaný *Křesťanský evangelický a. v. katechismus* (1853) Karola Braxatorisa už nezodpovedá dobovým potrebám cirkvi.⁵² Braxatorisov katechizmus sa však naďalej používal a opakovane vychádzal (1882 a 1890).

Abafi v ozname sústredzuje pozornosť verejnosti na prednosti Wendelovho katechizmu. Vyzdvihuje predovšetkým vernosť Lutherovmu podaniu látky a zameranosť na do-

⁴⁹ ABAFFY, Leopold: V jaké rozsáhlosti se má vysvětlovat Malý katechismus Dra Mart. Luthera v národních školách našich? In: *Církevní listy*, roč. 5, 1869, č. 5, s. 90.

⁵⁰ Tamže, s. 91.

⁵¹ Tamže, s. 92.

⁵² ABAFFY, Leopold: Velectěnému slovenskému evanjelickému obecnstvu... In: *Církevní listy*, roč. 6, 1870, č. 6, s. 47.

spievajúcu mládež, ktorá tak môže nadviazať na získané vedomosti z Malého katechizmu. Okrem širokej pramennej bázy (Písmo sv. a príklady zo života) chváli ešte kvalitu výkladu, jeho jasnosť a zrozumiteľnosť a rešpektovanie rozumových schopností recipientov (menšími literami vytlačený text nie je pre slabších žiakov záväzný). Výber titulu a jeho preklad do domáceho jazyka zdôvodňuje používaním tohto katechizmu vo viacjazyčných zboroch v nemeckej pôvodine a v dobrom maďarskom preklade. Dodáva, že v niektorých zboroch torontálskeho dekanátu majú k dispozícii rukopisnú „sčesťenú“ verziu.

Podobne argumentuje v predhovore edície, kde konštatuje, že nejednotnosť v náboženskej výchove by v jazykovo rôznom prostredí mohla viesť ľahko k náboženským rozporom, hoci časť slovenskej verejnosti by privítala skôr pôvodnú príručku: „*V naši mnohojazykové cýrkvi (zvlášť tu na dolní zemi) i to na váhu padá, že i Němci i Maďari katechismus tento mají; bylat' tedy žádoucná věc, aby i do slovenčiny (bibličtiny) přeložen byl, aby tak dítky v jedné a té isté škole a rozličných jazycích se učící jedín a ten jistý katechismus v rukou měli; anť různost' v ohledě tomto snadno by příčinu k pohoršení zavdat mohla. To buď i odpovědi těm, kteríby snad puvodní nějaký katechismus radši byli viděli.*“⁵³

Z hľadiska prekladu je zaujímavé Abafiho vyjadrenie o vysokej náročnosti tejto práce, ktorá je niekedy až taká obťažná, že skoncipovanie pôvodného diela by bolo niekedy ľahšie: „*Každý zná, kdo se s překladáním jinojazyčných knih do naši řeči zabíral, jak mnohých těžkostí se tu pracovníkovi naskytuje; tak že v mnohém páde snadnější věci je něco původního napsati, nežli z cizího jazyka do naší řeči přeložiti. Jak a nakolik set to nižepodepsanému s touto práci podařilo, o tom soudiž časem svým obecenstvo samo. Nižepodpsaný všeckou možnou pilností na to vynaložil, aby ten německý výborný bratr v slovenském (biblickém) rouše se představil poctivému slovenskému obecenstvu.*“⁵⁴

V recenzii uverejnenej v neskoršom čísle *Církevných listov*, kde sú publikované aj textové ukážky z prekladu Wendelovho katechizmu, autor recenzie (zrejme J. M. Hurban) hodnotí Abafiho editorský počin nanajvýš pozitívne, píše o ňom ako o „*novom plode pilného a všemi požadávkami církevními hojně opatřeného a nadaného spisovatele theologického p. Leop. Abaffyho*“.⁵⁵ Pôvodcu Heinricha Wendela vyzdvihuje ako vynikajúceho vykladača Lutherovho Katechizmu a rozvádza jeho metodický postup: „*Methoda jeho je ve všem jedna a ta sama. Nejprv podá slovo Boží, potom text Lutherova katechismu vysvětlující je, pak rozobeře výklad tento na jeho části a potom se sám vykladá a písmem sv. stvrzuje.*“⁵⁶

⁵³ Laskavému čtenáři pozdrav v Pánu. In: *Výklad malého katechismu Dr. Martina Luthera dle Wendela pro slovenské evanj. školy*. Spracoval Leopold, evanj. kněz a konsist. radda. V Pešti : Tiskem a nákladem Viktora Horňanského, 1870, s. VIII.

⁵⁴ Tamže, s. 48.

⁵⁵ Literatura a umění. In: *Církevní listy*, roč. 6, 1870, č. 44, s. 350.

⁵⁶ Tamže, s. 351.

Výklad malého katechizmu Dr. Martina Luthera Abafi „spracoval“ podľa siedmeho vydania Wendelovej edície, ktorá sa dôsledne pridrža členenia katechizmu na päť častí: I. Desatero Božích prikázání, II. Véra obecná křesťanská, III. Modlitba Páně, IV. O svátosti křstu svatého, V. O svátosti Večere Páně s naučením o zpovědi.⁵⁸

V Predhovore Abafi predkladá koncept katechizácie, počítajúci s tromi cieľovými skupinami, pre ktoré je katechizmus určený: dieťa, ktoré sa „*pilně a vděčně učí*“, otec, ktorý je povinný „*dítky své hned od mladé mladosti skrze vyučování z katechizmu k panu Ježíši priváděti*“ a učiteľ národnej školy. Hoci otázka pôvodnosti príručky nebola pre Abafiho prvoradá, lebo jeho cieľom bolo sprístupniť učenie evanjelickej cirkvi, dobre usporiadané a jednoducho podané a primeraným výkladom zvýšiť vzdelanie evanjelicko-luteránskej obce, v úvode priznáva, že ako „spracovateľ“ postupoval tvorivo a pôvodný text rozšíril v časti pojednávajúcej o desiatich Božích prikázaniach a prispel tiež svojím výberom piesní a modlitieb: „*Kdo zajisté bedlivě oba porovná, najde dost' samostatné puvodní práce, zvláště v dekalogu a při upotrebování sv. písniček a krátkých modliteb*.“⁵⁹

Wendelov výklad ilustrujú výlučne iba príklady vybrané zo Starej a Novej zmluvy. Výnimkou je poznámka v komentári k druhej prosbe Otčenáša (Příd' království tvé), zmienka o udalosti zo slovenských cirkevných dejín. Informáciu o misijnom účinkovaní Cyrila a Metóda pridal nepochybne Abafi, ktorý postupuje v zhode so svojím predchodcom M. Ambrózim: „*Bůh zřídil úřad kazatelský, dal Evangelium o svátosti, a jediné skrze tyto prostředky milost dává nám Ducha svého Svatého. (5-tý článek Augšp. vyzn.) Tak přišlo království Boží skrze Petra i ku Korneliovi a jeho domácím (Sk. Apošt. 10.) skrze Pavla do Malé Asii (Sk. Apošt. 13.) a do Europy (Sk. Apošt. 16-18.); skrze Cyrilla a Methoda, slovanských apoštolů i k nám do našeho národu*.“⁶⁰

Za dodatočne vloženú do Wendelovho výkladu možno pokladať ešte poznámku o tom, kto je zradca národa: „*Zradí národ svůj, kdo ze sobeckých cilů ne svého, ale cizího národa dobré na srdci nosí a podporuje*.“⁶¹ Okrem toho nachádzame medzi Wendelovým a Ambróziho katechizmom podobnosť pri výklade štvrtého prikázania (Cti otce svého

⁵⁷ Exemplár Abafiho katechizmu, ktorý sa nachádza vo farskej knižnici v Starej Pazove, obsahuje venovanie napísané jeho vlastnou rukou „Milému švagrovi Jozefovi Kolényimu obetuje puvodca“. Podľa informácie Mgr. Igora Feldyho, pazovského zborového farára, sa do farskej knižnice dostal z pozostalosti Jána Lacku (1867 – 1958), ktorý pôsobil ako farár v Binguli a v Šíde. Pozri bližšie MARČOKOVÁ, Darina: Ján Miloslav Lacko. In: *Farári Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Juhoslávii v rokoch 1921 – 1996*. Báčsky Petrovec : Úč. s. Knihtlačiareň KULTÚRA, 1996, s. 40.

⁵⁸ V knižnici bývalého bratislavského lýcea (dnes Lyceálna knižnica pod správou UK SAV) sa zachovalo pod sign.: V. teol. 4441 tretie revidované vydania Wendelovho výkladu Lutherovho malého katechizmu v maďarčine *Dr. Luther Márton Kis Kátéja* / Wendel Henrik magyarázatával. Harmardik javított kiadás. Sopronban : Kiadja Seyring Adolf, 1871. 126 s.

⁵⁹ Laskavému čtenáři pozdrav v Pánu. In: *Výklad malého katechizmu Dr. Martina Luthera* dle Wendela pro slovenské evanj. školy. Spracoval Leopold, evanj. kněz a konsist. radca. V Pešti : Tiskem a nákladem Viktora Hornánského, 1870, s. VIII.

⁶⁰ Tamže, s. 109.

⁶¹ Je to odpoveď č. 2 na otázku č. 135. Neznal by si mi příležitostně některé druhy zrad oznámit? In: Tamže, s. 45.

i matku svou, abys slouho živ byv na zemi), v popise vzťahu jednotlivca k svetskej a cirkevnej vrchnosti.⁶²

Piesňami, vybranými z Tranovského *Cithary sanctorum*, ktoré Abafi necituje v plnom znení, ale pripája iba ich incipit a číslo strany spevníka, vysvetľuje bližšie tézy kresťanskej vierouky. Išlo mu hlavne o to, aby boli vieroučné články podané čo najrozumiteľnejšie a čitateľ si ich mohol ľahšie osvojiť. Duchovný rast recipientov chcel podporiť podobným spôsobom tiež modlitbami: „*duchovní osení jen tam zdarně poroste, kde duchovní rosou vzkroušených modliteb zaléváno bývá.*“⁶³

Z modlitieb pripojených k jednotlivým oddielom vyniká zvlášť modlitba *Otče náš!* Jej prvá časť je ukážkou ako autor vrstvením významov pri výklade jednotlivých úsekov modlitby tvorí nový text výrazných estetických kvalít.

*Nepřekonatelný v stvoření,
Sladký v lásce,
Bohatý v dědictví!
Jenž si v nebesích!*

*Zrcadlo věčnosti,
Koruna radosti,
Poklade věčného blahoslavenství!
Posvěť se jméno Tvé!*

*Aby ústům bylo medem,
Harfou v uších,
Nábožností v srdci!
Přijď království Tvé!*

*Vesele bez přídavků,
Pokojně bez zármutku,
Bezpečně, tak aby nikdy na zmar nepřišlo.
Buď vůle Tvá jako v nebi, taky na zemi!*⁶⁴

Okrem toho modlitbám venoval Abafi osobitnú prílohu *Přídavek některých nábožných a horlivých modliteb*, kde sú zastúpené nasledovné žánrové varianty: modlitby rannej, poľudňajšie, večerné a určené k rozličným príležitostiam. Podľa priezvisk „Jakobei“, „Wégh“ a „Dle Löheho, Molnár“ možno identifikovať ako pramene tri modlitebné zbierky: *Duchovních modliteb poklad* (1732) slovenského barokového básnika Pavla Jakobeiho, *Horlivé a nábožné křesťanské modlitby* (1799 a 1807; 1853, 1861) evanjelického kazateľa pôsobiaceho v Čechách Jana Végha a *Jádro modliteb* nemeckého luteránskeho teológa Wilhelma Löheho v preklade českého farára a superintendenta Daniela B. Molná-

⁶² Tamže, s. 26 – 30.

⁶³ Tamže, s. 25.

⁶⁴ Tamže, s. 127.

ra (1860). Autorom dvoch „poludňajších“ modlitieb je Abafiho generačný druh Andrej Sládkovič, ktorého texty uvádzam v plnom znení ako ukážku nábožensky zameranej tvorby tohto romantického básnika:

a, *Před jídlem*
Požehnej stůl tento, Pane
Pokrmý od tebe dané
Pomoz středně požívati
A na to dej pamatati,
Že tvoje království není,
Samé pití a jedění,
Ale v srdci láskou jatém
*Pokoj, radost v Duchu svatém! Amen.*⁶⁵

b, *Po jídle*
Bože! přijmiž naše chvály
Za to, co sme požívali.
Nebo každé dobré dání
Máme z tvého smilování
Dej nám i nyní cítiti,
Že nebude člověk žíti
Samým chlebem, než i Slovem
*Zjeveným v Duchu Kristovém. Amen.*⁶⁶

To, že náboženské vzdelávanie bolo skutočne témou, o ktorej sa v *Církevných listoch* živo diskutovalo, svedčí správa Felixa Kutlíka o vyučovaní náboženstva v Báčskom Petrovci. Ako tamojší kaplán vyzdvihuje podiel školy na náboženskej výchove, čo ilustruje prácou učiteľa petroveckej školy Karola M. Lehotského, konkrétne jeho príkladným vedením žiakov k samostatnej práci, k modleniu sa vlastnými slovami:

„Pri vyučovaní náboženstva, to sa žiadnemu ľúbiť nemôže, že deti katechizmus a výklad k tomu sa len naspamäť učili. Čo to prospeje? Slobodný detinský výklad od dieťaťa žiadať treba, však, ono čo pochopí, to i ústne povie. Niektorý z učiteľov žiadajú, aby farári náboženstvo v škole učili. Hovorí, že je to kňazova práca. Naozaj? A ty čo veríš? Či je viera nie tvoja? Mne jeden mladý učiteľ povedal: „Ja si učiteľa v škole bez vyučovania náboženstva predstaviť neviem. Či nemal pravdu? Veď pri vyučovaní všade má byť Pán.“

Doposiaľ som nebol videl ten spôsob vyučovania, aby bol učiteľ deti samostatne modliť sa učil. Videl som to v škole petrovskej, kde usilovný mladý muž p. K. M. Lehotský, deti slobodne modliť sa učil. V jeho škole jeden chlapec dostal na exámene túto otázku: „Ako by si sa k Pánu Bohu modlil, keď by si odišiel do sveta?“ Modlitba jeho bola krátka,

⁶⁵ Tamže, s. 152.

⁶⁶ Tamže, s. 153.

ale čo myseľ chlapčeka v útľom svojom veku myslela, že čo je v svete človeku potrebné, to si duša jeho od Boha žiadala. To znamená potom učiť.“⁶⁷

Na záver možno zhrnúť, že katechizmová tvorba jeden z významných dokladov pestovania nábožensko-vzdelávacej literatúry v prostredí dolnozemskej Vojvodiny. Ako som ukázala, tvoria ju dve línie: pôvodný katechizmus (M. Ambrózi) a adaptácia prekladu nemeckého katechizmu (L. Abafi). Ide o postupy, ktoré boli legitímne nielen v nábožensko-vzdelávacej literatúre, ale aj v ostatnej literárnej tvorbe. V edíciách katechizmov sa autori nevzdávajú ani umeleckých ambícií a kladú zvýšený dôraz aj na estetickú stránku textu, aby tak posilnili jeho čitateľskú príťažlivosť.

PRAMENE

- Výklad malého katechismu Dr. Martina Luthera* dle Wendela pro slovenské evanj. školy. Spracoval Leopold, evanj. kněz a konsist. radca. V Pešti : Tiskem a nákladem Viktora Horňanského, 1870.
- Jádro náboženství křesťanského* ku prospěchu evangelických konfirmandů do formy rytmovnící veršů vložené v Banátě skze M. A. V Pešti : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1844.
- Evanjelický obrázkový katechismus*. Dra Martina Luthera Malý Katechismus v obrazech na dřevě křeslených představený od B. A. Kůchle. Slovensky uspořádal, předmluvou opatřil a na svůj náklad vydal Dr. th. J. M. L. Hurban. V Skalici : Tiskem Fr. X. Škarnicla Synů, 1868.
- Křesťanský katechismus pro školskou i dospělejší mládež evangelickou*. Vysvětlivky Katechismu Luterova a přípravu mládeže ku konfirmácii v sobě obsahující sepsal Štěpán Plačko, S. B. K. v Drénově. V Banské Šťávnici : Písmem Františka Lorbera, 1846.

LITERATÚRA

- BOČKOVÁ, Hana: *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Vyd. 1. Brno : Matice moravská, 2009.
- BOLDOCKÝ, Samuel: Literárne (umelecké) aspekty pojmu dolnozemský Slovák v tvorbe vojvodinských Slovákov. In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 83 – 89.
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Kazateľský mesačník Slovo života ako kultúrny fakt. In: GERÁT, Ivan a kol. (eds.): *Vedy o umeniach a dejiny kultúry*. Bratislava : Ústav dejín umenia SAV, 2013, s. 238 – 249.
- ČAPLOVIČ, Ján dr.: *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Kovačica : SEAVCS, 1928.
- ČAPLOVIČ, Ján: *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Z lat. jazyka preložil Rudo Brtáň. Bratislava : Media Trade – SPN, 1997.
- ČELOVSKÝ, Samuel: Félix Kutlík medzi vojvodinskými Slovákmi. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Výber z textov, autor edičných poznámok, doslovu a registrov Jaroslav Čiep. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 55 – 160.
- HARPÁŇ, Michal: Kto bol a je slovenský dolnozemský spisovateľ? In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 67 – 78.
- HAVELKA, Emanuel: *Husitské katechismy*. V Praze : Česká akademie věd a umění, 1938.
- HREJSA, František: *Jan Věgh*. K 150 letému výročí tolerance. Praha : Blahoslavova společnost, 1930. Dostupné online: <https://veritas.evangelnet.cz/download/vegh.pdf>.

⁶⁷ Úryvok z článku F. Kutlíka (*Z Báčskeho seniorátu*. Škola. In: *Církevní listy*, roč. 7, 1871, č. 23, s. 233) prepisujem do súčasného pravopisu.

- JANČOVIC, Ján: Aradáčsky farár – účastník slovenského boja za slobodu. In: *Padinské zvony*, máj 2009, roč. 14, č. 54, s. 10 – 11. Dostupné online: <http://www.ecavyu.com/pz/pz54.pdf>.
- KIŠŠ, Igor: Protireformácia a doba tolerančného patentu v zemiach českých a na Slovensku. In: SMOLÍK, Josef – MOLNÁR, Amedeo (eds.): *Čeští evangelici a toleranční patent*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství Kalich, 1982, s.143 – 150. Studie a texty Komenského evangelické bohoslovecké fakulty = Studia et textus curante J. A. Comenii facultate theologica; sv. 6.
- KOŠTIAL, Rudolf: *Biblia u nás*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989.
- ORMIS, Ján V.: *Literárno/historická publicistika 1*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2013.
- SLÁDEK, Miloš: Na okraj Klugarova Katechizmu aneb O Zíbrtovi, Jiráskovi a o kopacím míči. In: HANZOVÁ, Barbora (ed.): *Pokušení Jaroslava Kolára: sborník k osmdesátinám*. Praha : Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, 2009, s. 204 – 217.
- VANKO, Juraj Dušan: Dolná zem a evanjelická cirkev. In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 203 – 205.
- VEREŠ, Adam (ed.): *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve juhoslovanskom v slove a v obrazoch*. Petrovec : Tlačou Knihtlačiarne úč. spol., 1930.

PhDr. Erika Brtáňová, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
81103 Bratislava
SR
e-mail: Erika.Brtáňová@savba.sk